

Strategies to improve Arabic language teaching in Highschools

Mehrdad Aghaei¹, Taher Ghasemi²

¹ Associate Professor of Arabic Language and Literature, Mohaghegh Ardabili University
(Corresponding author). m.aghaei@uma.ac.ir

² Master's degree in Arabic language and literature, Khorazmi University of Tehran, Arabic secretary of
Bukan city. ghasemitaher73@gmail.com

Abstract

One of the most important principles of teaching is that the teacher teaches in such a way that the level of the material presented is not difficult and incomprehensible. The teacher, as a facilitator in the matter of learning, can, through new and innovative methods, stimulate the flexibility and humor of the context to increase self-confidence in students and stimulate their curiosity. Teaching creativity to learners is one of the most important goals of education professionals. This article examines creative teaching methods with qualitative approach and analytical-descriptive method. The results of this research show that some of the most important solutions in the field of Arabic language education include revising the field of training and learning Arabic in the national curriculum with the approach of emphasizing the communicative role of the Arabic language in textbooks, revising and reforming the process of training special human resources. Teaching Arabic language, holding specialized and face-to-face teacher training courses, assigning books to practical conversations. Based on the findings of this research, the most important challenges of teaching Arabic in Iranian schools include issues such as the lack of human resources for teaching Arabic, the traditional method of teaching Arabic, the dominance of grammar and core rules in teaching Arabic, the lack of visual and auditory teaching aids, and Multimedia tools, lack of correct explanation of the objectives of Arabic language education, inappropriateness of Arabic language course evaluation method and inefficiency of in-service training.

Keywords: Arabic language, creative teaching methods, motivation, challenges of Arabic education.

راهکارهایی برای بهبود آموزش زبان عربی در مدارس متوسطه ایران^۱

مهرداد آقایی^۱، طاهر قاسمی^۲

^۱ دکترای تخصصی، دانشیار زبان و ادبیات عربی دانشگاه محقق اردبیلی (نویسنده مسئول)، m.aghaei@uma.ac.ir
^۲ کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی دانشگاه خوارزمی تهران، دبیر عربی شهرستان بوکان. ghasemitaher73@gmail.com

چکیده

یکی از مهم‌ترین اصول تدریس این است که معلم به‌گونه‌ای تدریس کند که سطح مطالب ارائه‌شده سخت و نامفهوم نباشد. معلم به‌عنوان تسهیل‌گر در امر یادگیری می‌تواند از طریق متدهای نو و ابتکاری، انعطاف‌پذیری و شوخ‌طبعی زمینه را برای افزایش اعتمادبه‌نفس در وجود دانش‌آموزان ایجاد کرده و حس کنجکاوی آنان را برانگیزد. آموزش خلاقیت به فراگیران یکی از مهم‌ترین اهداف دست‌اندرکاران آموزش و پرورش است. این مقاله شیوه‌های تدریس خلاقیت آفرین را با رویکرد کیفی و روش تحلیلی - توصیفی مورد بررسی قرار می‌دهد.

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که برخی از مهم‌ترین راهکارها در حوزه آموزش زبان عربی شامل بازنگری در حوزه تربیت و یادگیری زبان عربی در برنامه درسی ملی با رویکرد تأکید بر نقش ارتباطی زبان عربی در متون درسی، بازنگری و اصلاح فرآیند تربیت نیروی انسانی ویژه آموزش زبان عربی، برگزاری دوره‌های تخصصی و حضوری آموزش معلمان، اختصاص دادن کتاب به مکالمه‌های کاربردی است. بر اساس یافته‌های این پژوهش، مهم‌ترین چالش‌های آموزش زبان عربی در مدارس ایران شامل مواردی همچون ضعف نیروی انسانی آموزش زبان عربی، روش سنتی آموزش زبان عربی، غلبه گرامر و قواعد محوری در آموزش زبان عربی، نبود وسایل کمک‌آموزشی دیداری و شنیداری و ابزارهای چندرسانه‌ای، عدم تبیین درست اهداف آموزش زبان عربی، نامناسب بودن روش ارزشیابی درس زبان عربی و ناکارآمدی آموزش‌های ضمن خدمت هستند.

کلیدواژه‌ها: زبان عربی، شیوه‌های خلاق آموزش، انگیزه، چالش‌های آموزش عربی.

۱. مقدمه

زبان عربی یکی از زبان‌های سامی و یکی از شش زبان رسمی سازمان ملل متحد، زبان مقدس در اسلام، زبان رسمی در جهان عرب و زبان اقلیت در بقیه کشورهای شمال آفریقا است و به‌عنوان زبان رسمی ۲۵ کشور و با ۴۷۰ میلیون نفر گویشور جزء پرگویش‌ترین زبان‌های جهان است. این زبان دارای ۴ لهجه اصلی و ۴۵ گویش است، ولی زبان عربی فصیح به‌عنوان زبان رسمی نوشتاری در همه کشورهای عربی پذیرفته شده است. تأثیر زبان عربی بر زبان‌های فارسی، پشتو، اردو، هندی و ترکی چشمگیر است. زبان عربی، زبان قرآن و زبان نوشتاری مسلمانان از زمان قدیم تا زمان حاضر است و نزد مسلمانان زبان مقدسی محسوب می‌شود. در دوران طلایی اسلام، زبان عربی به‌عنوان نخستین زبان جهان اسلام از اهمیت بالایی برخوردار بود و آثار علمی، ادبی و دینی فراوانی به این زبان نوشته می‌شد. این زبان را «لغة الضاد» نیز می‌نامند؛ زیرا تنها زبانی است که دارای حرف ضاد است. ضاد حرفی است که تلفظ آن برای غیر عرب‌زبانان سخت است. این زبان مطابق با فرهنگ لغت معجم العین خلیل ابن احمد فراهیدی دارای پانزده میلیون کلمه است و کامل‌ترین زبان دنیا از لحاظ دستور زبان و دامنه کلمه‌ها و اصطلاحات و تعابیر است. زبان عربی قالبی و اشتقاقی است، بدین معنا که عرب‌زبانان از الگوهای افعال، تعیل، مفاعله، استفعال و... بهره می‌برند و با ریختن ریشه واژه در این قالب‌ها که «باب» نامیده می‌شوند، واژه می‌سازند. (عبدالطوب، ۱۳۶۷: ۳۳)

۱-۱. پیشینه پژوهش

- تقی‌زاده، هدایت الله (۱۴۰۰) «نقش کارورزی در رشد حرفه‌ای مرتبط با آموزش زبان عربی»، دومین همایش ملی دانش موضوعی - تربیتی در آموزش زبان عربی.
- فرقانی، علی‌رضا (۱۳۸۵) «آموزش زبان عربی در ایران، اهداف، چالش‌ها، راهکارها، کنگره ملی علوم انسانی».

۱-۲. روش تحقیق

این تحقیق بر اساس روش تحلیلی - توصیفی با استفاده از اسناد و منابع کتابخانه‌ای به بیان راهکارهایی برای بهبود آموزش عربی در ایران می‌پردازد.

۱-۳. سؤالات پژوهش

- ۱- روش‌های سنتی در تدریس زبان عربی چه کارایی دارند؟
- ۲- روش‌های جدید تا چه حدی می‌توانند به بهبود آموزش عربی کمک کنند؟
- ۳- شیوه نگارش کتاب‌ها و شیوه تدریس معلمان تا چه حدی بر بهبود کیفیت آموزشی عربی تأثیر

دارد؟

۱-۴. فرضیات پژوهش

۱- با توجه به مباحث امروزی آموزش زبان در دنیا و به روز کردن آن‌ها شیوه‌های قدیمی کارایی چندانی ندارند و بایستی جای خود را به شیوه‌های نوین بدهند.

۲- روش‌های جدید آموزشی مطابق به‌روزترین رویکردهای آموزشی برای بهبود آموزش زبان عربی کمک شایانی خواهد کرد.

۳- از مهم‌ترین عواملی که به بهبود آموزش عربی هم در مدارس و هم در دانشگاه‌ها می‌توان اشاره کرد شیوه تدوین و نگارش کتاب‌های آموزشی و به روز کردن آن‌ها است و همچنین به روز شدن روش تدریس معلمان و استادان هم می‌تواند تغییر قابل توجهی در آموزش زبان عربی ایجاد کند.

۲. زبان عربی و لهجه‌های آن

چارچوب جغرافیایی که گویشوران زبان عربی در آن پیشینه‌اند را جهان عرب می‌نامند که شامل بیش از ۲۰ کشور می‌شود که از خاورمیانه آغاز شده و تا شمال باختری آفریقا ادامه می‌یابد. زبان عربی شمار فراوانی از گویش‌ها و لهجه‌های گوناگون را در بر می‌گیرد که به‌طور کلی به سه بخش تقسیم می‌شود: عربی کلاسیک یا قرآنی به عربی، عربی استاندارد یا شیوا یا کتابی، عربی گفتاری یا دارجة. در کشورهای عربی لهجه استاندارد برای آموزش در آموزشگاه‌ها و نوشتن کتاب و روزنامه به کار برده می‌شود؛ اما هر بخشی از جهان عرب، گویش محلی ویژه خود را دارد که گاه تفاوت‌های میان آن‌ها به اندازه‌ای است که عرب‌ها مجبور به تکلم به عربی فصیح یا انگلیسیو یا زبان واسط دیگری با هم می‌شوند. دلیل شمار فراوان گویش‌ها و لهجه‌ها در زبان عربی را تأثیر زبان‌های پیشین موجود در آن بخش‌ها پیش از چیرگی زبان عربی بر آن منطقه‌ها دانسته‌اند. در حالت کلی عربی گفتاری را به دو بخش خاورمیانه‌ای و باختری تقسیم می‌کنند، اما به‌طور دقیق‌تر عربی دارای ۴ گویش زیر است که هر کدام خود دارای لهجه‌های فراوانی است: ۱- گویش مصری.

۲- گویش باختری (شامل لهجه‌های مراکشی، تونسی، الجزایری و...).

۳- گویش شامی (شامل لهجه‌های لبنانی، فلسطینی و عرب‌زبانان غرب کشور اردن).

۴- گویش شرقی (شامل لهجه‌های عراقی، کویتی، شرق سوریه، ساحل خلیج فارس از عراق تا کشور عمان و سواحل جنوبی و جنوب غرب ایران، اهواز و در آبادان و شادگان و دشت آزادگان، حمیدیه، خرمشهر، کرخه، شوش).

از این میان عربی مصری به‌عنوان گویش گفتاری زبان دوم مشترک میان همه عرب‌زبانان به کار می‌رود؛ و دلیل آن وجود انبوه فیلم‌ها و برنامه‌های تلویزیونی و رادیویی و منابع عربی به این گویش است. تفاوت لهجه‌ها در گویش‌های روزانه زبان عربی در واژگان، دستور زبان و شیوه آوایش واژه‌ها به چشم

می خورد. (فارسی نژاد و همکاران، ۱۳۹۳: ۶)

بیشترین تفاوت‌ها بین گویش‌های غرب و شرق کشورهای عرب‌زبان وجود دارد؛ برای نمونه کویتی و مراکشی. در تفاوت‌های مربوط به چگونگی آوایش می‌توان به چگونگی آوایش حرف /ق/ اشاره نمود که در لهجه بادیه‌نشینان و عراقی‌ها /گ/، در لهجه مصری و سوریه /ء/ و در لهجه فلسطینی /ک/ تلفظ می‌شود. یا چگونگی تلفظ /ح/ که در لهجه مصری /گ/ آوایش می‌شود مانند الجمهوریة = الگمهوریة و در لهجه لبنانی و لهجه بعضی از عرب‌های خوزستان ایران به‌ویژه برخی از قبیله‌های «سواری، حیدری» این حرف نزدیک به /ژ/ آوایش می‌گردد (زندى، ۱۳۷۴: ۲۹)

اکثر لهجه‌ها با زبان عربی فصیح مشترک هستند و بعضی لهجه‌ها هم با خود لهجه‌های عربی مشترک هستند و لهجه‌های عربی هم تا حدی از زبان‌های کشورهای همسایه خود مانند فارسی و ترکی و کُردی و فرانسوی تأثیر پذیرفته‌اند. لهجه خلیجی درصد زیادی را به لهجه عراقی شباهت دارد. لهجه شامی هم درصد زیادی را با لهجه عراقی مشترک است. لهجه مصری درصدی را با لهجه‌های شامی و مغربی اشتراک دارد و درصدی هم جزء خصوصیات لهجه خود است. لهجه مغربی درصدی را با لهجه مصری اشتراک دارد و درصد زیادی را خارج از زبان عربی اشتراک دارد و آن‌هم با زبان فرانسوی اشتراک زیادی دارد. لهجه خلیجی هم درصدی را با زبان فارسی اشتراک دارد و از آن تأثیر پذیرفته است؛ مانند خاشوقه که از قاشق آمده و الدوشق که از دشک زبان فارسی تأثیر پذیرفته است.

زبان فارسی علاوه بر اثرپذیری فراوان از زبان عربی، تأثیر چشمگیری بر زبان عربی داشته است. در دوره عباسی که وزیران و والیان آن ایرانی بودند، زبان عربی و فارسی دادوستد کرده‌اند و عرب‌ها بر اساس زبان‌شان کلمات را عوض کرده‌اند و در شکل قالب‌های معرب رفته‌اند و بعضی اوقات شناسایی آن‌ها دشوار است. زبان فارسی حجم زیادی از کلمات خود را از زبان عربی گرفته است که بعضی از آن‌ها دچار تغییر معنایی شده‌اند، اما بعضی دیگر دست‌نخورده مانده‌اند. لهجه عراقی هم درصدی را با زبان ترکی و کُردی مشترک دارد که به دلیل همجواری و دادوستد و اقتصاد، از آن‌ها تأثیر پذیرفته است. لهجه لبنانی داخل در لهجه شامی است. لهجه اماراتی داخل در لهجه خلیجی است.

۳. وضعیت زبان عربی در مراکز آموزشی ایران

دانش‌آموزی که از پایه هفتم تا دوازدهم عربی می‌خواند، نمی‌تواند با هیچ‌کدام از لهجه‌های زبان عربی صحبت کند. حتی دانشجویان رشته زبان و ادبیات عرب هم به دلیل خواندن متون دشوار عربی مانند متون جاهلی در ترم اول آن انگیزه و علاقه را از دست می‌دهند و هیچ واحدی به‌عنوان آموزش اللغة الدارجه همان لهجه عربی که بیشترین کاربرد را دارد ندارند، به همین خاطر با آن انس نمی‌گیرند و این باعث می‌شود که در فهم فیلم یا موسیقی یا کنفرانسی به لهجه امروزی عربی دچار مشکل می‌شوند.

درست است که لهجه هم از فصیح گرفته شده است، اما با دخل و تصرف صوتی و گاهی اشتقاقی در کلمات و اصطلاحات برای کسی که فقط عربی فصیح می‌داند دشوار است گویا زبانی دیگر است، مانند لهجه‌های عربی امروزی. تکلم به عربی فصیح هم برای همان عرب مشکل است و آن‌ها هم نمی‌توانند به راحتی حرف بزنند، درست مانند این است که کسی زبان کلاسیک فارسی را یاد بگیرد و مانند سعدی سخن بگوید. خوب این مسئله در تمام زبان‌ها صدق می‌کند چون روزه‌روز تمام زبان‌ها به سادگی کلمات و جملات و مختصر گویی روی می‌آورند تا تکلم ساده‌تر شود. اگر در دانشگاه، در همان ابتدا واحدهایی برای معرفی لهجه‌های عربی ارائه شوند و دانشجویان یاد بگیرند این مشکل پیش نمی‌آید و حتی در مدارس هم به عنوان مثال اگر همان اربعینات به زبان عامیانه نوشته بشود بیشتر یاد می‌گیرند و حداقل بیشتر می‌فهمند.

۴. بهبود شیوه‌های آموزشی زبان عربی در مدارس

از قرون نخستین اسلامی آموختن زبان عربی به دو سبب، یکی اعتقاد و دیگری استواری آن نسبت به زبان فارسی در میان ایرانیان مسلمان رواجی چشمگیر یافت. اندیشمندان ایرانی مسلمان به همان میزان که در زبان فارسی توانمند بودند، تلاش نمودند تا علوم زبان عربی را به نیکی و با مهارت فرا گیرند. (نقره، ۱۳۸۶: ۲۲۳) آنان به واسطه کتابت آثار خویش یا ترجمه آثار فارسی به زبان عربی، بر تحکیم و تنظیم علوم این زبان و فرهنگ عربی تأثیری شگرف نهادند. از میان ایشان، فرهیختگانی چون ابن مقفع، عبدالحمید کاتب، سبویه، جرجانی، تفتازانی و... سر بر آوردند و درباره فهم الفاظ و معانی زبان قرآن همتی والا مبذول داشتند تا از سستی در کتاب آسمانی و بی‌توجهی نسبت به الفاظ وحی بکاهند. بی‌شک بخشی بزرگ از ماندگاری زبان عربی و علوم آن به واسطه همین فرهیختگان ایرانی مسلمان بوده است.

امروزه اهمیت زبان عربی تا اندازه قابل ملاحظه‌ای در میان ما ایرانیان مسلمان کم شده و هر روز شاهد کم‌رنگ‌تر شدن حضور آن در عرصه‌های گوناگون هستیم. در این امر سه پرسش مطرح است: نخست، چرا ما ایرانیان باید زبان عربی بیاموزیم؟ البته باید پاسخ آن را در تعهد اعتقادی‌مان و تأثر زبان فارسی از زبان عربی جست‌وجو کرد. دوم، انگیزه بی‌توجهی به زبان عربی در چیست؟ که پاسخ آن به چند عامل بستگی دارد از جمله عدم شناخت کافی از علوم زبان عربی و اهمیت ارتباطش با زبان فارسی؛ و نبود شیوه مناسب فراگیری آن؛ و عدم آگاهی از کاربرد درست این زبان. پرسش سوم اینکه، چگونه باید زبان عربی آموخت؟ که دو شیوه بنیانی برای آن پیشنهاد شد: یکی در آموزش زبان عربی و دیگری در ادبیات عربی؛ و در آن بهره‌مندی از شیوه‌های آموزش عربی برخی کشورهای عرب برای فراگیران غیر عرب مورد توجه قرار گرفته است. (فرقانی، ۱۳۸۵: ۱)

در ارزیابی و تعیین معیار یک معلم، نمی‌توان تنها یک یا چند خصوصیات خاص او را بیان نمود،

تحقیقات نشان داده است که معلمان غیراثربخش هم همان راهبردها و تاکتیک‌های آموزشی معلمان اثربخش را به کار می‌برند، ولی آن‌ها راهبردهای موردنظر را بسیار آمانه و خشک به کار می‌برند و هیچ تلاشی برای سازگار کردن راهبردهای آموزشی با نیازهای متغیر در موقعیت‌های گوناگون ندارند. درحالی‌که معلمان اثربخش به تغییر رویکردها اقدام می‌نمایند. بهتر است معلمان لباس‌های خوش‌رنگ بپوشند؛ زیرا خداوند زیبا است و زیبایی را دوست دارد. استفاده از رنگ‌های ملایم و روشن توأم با سادگی نه تنها مغایرتی با دین مبین اسلام ندارد، بلکه موجبات آرامش و جذب بیشتر فراگیران را پدید می‌آورد. مشکل دیگر تندخویی و عبوس بودن معلم است چرا معلم سعی نمی‌کند که با گشاده‌رویی به خانه دل دانش‌آموزان راه پیدا کند.

این باور نادرستی است که معلم همچون دایرةالمعارفی است که باید علم خود را معلم مآبانه با روش خشک و جامد انتقال دهد، بیایید باور کنیم که معلم رهبری است تسهیل‌گر. از مشکلات معلمان عربی تکیه صرف فقط به ترجمه طوطی‌وار است نه فهم درست و دقیق کلمات دانش‌آموزان ما در مقطع متوسطه با سطح وسیعی از تجزیه و ترکیب روبه‌رو هستند، درحالی‌که در هفتم فقط و فقط اسم و انواع آن و فعل ماضی را آموخته‌اند آن‌هم به صورت غیرکاربردی در هشتم مانور روی فعل مضارع است معلمان تأکیدی روی اسم ندارند که سال قبل مدّ نظر بود و صرف فعل طوطی‌وار و صرفاً شفاهی را به دانش‌آموزان می‌آموزند و چون آموزش و یادگیری این دو سال کاملاً سطحی است در پایه نهم زمینه ضعیف‌ها و کجی‌های این ستون کج خود را نشان می‌دهد و مشکلات بلوغ و روانشناسی به سراغ دانش‌آموزان می‌آید و از درس دور می‌شوند.

غیرتخصصی بودن عده‌ای از معلمان عربی یکی دیگر از مشکلاتی است که خود معضلات فراوانی را به دنبال دارد به خصوص در دوره متوسطه اول، دینی و عربی و قرآن به دلیل ساعات زیاد در قالب اضافه‌کار به معلمانی داده می‌شود که سررشته‌ای در این حوزه ندارند و اگر سال آینده بهترین معلم همان درس‌ها به کلاسشان برود تا این‌ها دوباره شکل بگیرند تمام سال را می‌خواهد و باید از ابتدا دوباره شروع کند و دانش‌آموزان اعتراض می‌کنند که پارسال معلممان ساده می‌گرفت درس نمی‌خواندیم اما امسال شما سختگیر هستید و خیلی جدّی گرفته‌اید و دیگر اینکه عدم خودباوری و خوداتکایی عده‌ای از همکاران این رشته است. جای بسی تعجب است که دبیران رشته زبان انگلیسی با اعتمادبهنفس و غرور از رشته خود داد سخن می‌رانند، ولی عده‌ای از دبیران زبان عربی که زبانشان زبان قرآن کریم است و اثرات ماندگاری در دنیا و آخرت همه ما بجا می‌گذارد این‌طور مأیوسانه و بدون انگیزه با تکیه بر یک روش خشک و جامد طی طریق می‌نمایند. درحالی‌که این زبان عربی پیشرفته‌ترین زبان دنیا است و به وسعت تمام کلمات زبان‌های دنیا دارای واژه است و در ضمن ادبیاتی فاخر در شعر و نثر دارد و زبانی بسیار پویا و کاربردی است.

در فرآیند تدریس معلم باید بتواند تاکتیک‌هایی را برای ساده‌سازی مواد آموزشی به کار برد. تا به یادسپاری مطالب برای دانش‌آموز عمیق شود. رمز این‌گونه یادگیری توجه به تفاوت‌های فردی است که اساس آن کارایی و اثربخشی معلم و در نتیجه بهره‌وری است. معلمی که اطلاعات زیاد دارد، اما نمی‌تواند تدریس را با شیوه‌ای درست انجام دهد کارایی دارد، اما اثربخش نیست. معلم اثربخش کارهایش را درست انجام می‌دهد، برنامه‌ریزی دارد، دارای منش گفتاری مطلوب است و می‌تواند سؤالات ترغیبی چالش‌انگیز ایجاد کند. چنین معلمی به نیازهای یادگیرنده حساس و آن‌ها را تشخیص می‌دهد اهل تخصص، دانش و انعطاف‌پذیر است و می‌داند چگونه با برنامه‌ریزی زمان را در اختیار بگیرد.

بدون شک معلمان با داشتن ویژگی‌هایی از قبیل مصمم بودن، صمیمیت، جرأت، کارایی، توان و کاردانی در هنر آموزش موفق هستند. معلم باید به نیازهای فردی توجه کرده و اطمینان یابد که دانش‌آموز درس را فهمیده است و برای تدریس می‌تواند از روش‌های مختلفی استفاده کند که یکی از آن‌ها روش تدریس تحقیق یا کاوش‌گری است. معلم می‌تواند در کلاس پیشنهاد بدهد که دانش‌آموزان به صورت گروهی متن را ترجمه کنند و تمارین را حل کنند البته باید ابتدا معجم درس خوانده شود و قواعد مربوط به آن درس تدریس شود و آن‌ها با همفکری هم دیگر در حد توان متن‌ها را ترجمه کنند و تمرینات را حل کنند بعد معلم از ابتدا شروع کند و اشتباهات آن‌ها را تصحیح کند، در عربی دانش‌آموز فقط به حفظ ترجمه روی می‌آورد بدون اینکه درک درستی از کلمات و افعال و حروف داشته باشد به همین خاطر است در جلسه امتحان اولین کلمه فارسی ترجمه متن عربی را فراموش می‌کند چون فقط حفظ کرده، نمی‌تواند بقیه را بنویسد پیش آمده که معلم اولین کلمه او را راهنمایی کرده و دانش‌آموز تمام آن را نوشته است این دلیل بر آن است فقط حفظ کرده است و درک درستی از سیاق آن نداشته است.

انسان‌ها ذاتاً اهل پژوهش و تحقیق هستند و عموم دانش‌آموزان توانایی آن را دارند که فرآیند تحقیق را پیگیری کنند. این روش منجر به تفکر خلاق و یادگیری پایدار و درک و فهم و تجزیه و تحلیل می‌شود. قبل از شروع هر درس دانش‌آموزان در مورد مفاهیم آن درس و قواعدش تحقیق کنند و هر چه فهمیده‌اند بیان کنند. دانش‌آموز به دور روش می‌تواند تحقیق کند. تحقیق توصیفی که مبتنی بر نظرسنجی است و تحقیق تحلیلی که بر اساس روش‌های آماری صورت می‌گیرد. در پژوهش، درستی یا نادرستی یک اندیشه یا فرضیه بررسی می‌شود. این روش دانش‌آموز را تا حد زیادی برای ورود به مراحل علمی بالاتر آماده می‌کند و به او می‌آموزد که چگونه بدون حضور معلم و استاد درباره یک موضوع و مسئله تحقیق و تفحص نماید.

معلم با طرح یک مسئله انگیزه را در دانش‌آموز ایجاد کرده و وی را وادار به گردآوری اطلاعات می‌کند و بر اساس همین اطلاعات فراهم‌شده قضاوت می‌کند. نکته مهم این است که معلم باید درباره موضوع موردنظر اطلاعات و تسلط کافی داشته باشد و منابع مربوط به موضوع را به خوبی بشناسد و به دانش‌آموز انتقال دهد. در غیر این صورت هدایت و رهبری او کمک زیادی به دانش‌آموز نمی‌کند، از طرفی داشتن

امکانات کافی نیز لازمه کار است. به‌عنوان مثال در اختیار داشتن کتابخانه‌ای مجهز و در صورت لزوم آزمایشگاه و امکان استفاده از آن‌ها نیز ضروری به نظر می‌رسد.

علاوه بر موارد فوق معلم باید فرصت کافی برای یاری‌رساندن به دانش‌آموز را داشته باشد تا بتواند اطلاعات گردآوری‌شده را سازماندهی کرده و در جریان تحقیق شیوه عمل وی را بررسی کند. در پایان از دانش‌آموز می‌خواهد مطالب را به‌طور خلاصه در آخر تحقیق بنویسد. به‌عنوان مثال معلم عربی تحقیقی کوتاه در رابطه با اشعار حافظ را به دانش‌آموزان محول می‌کند، مثلاً مانور کلمات عربی را در آن نگاه‌کنند: آیا کتاب‌های مربوط به این موضوع را می‌شناسد؟ آیا در صورت لزوم خود توانایی کافی برای ترجمه و توضیح اشعار عربی حافظ را دارد؟ آیا امکان استفاده از کتابخانه و اینترنت و... وجود دارد؟ آیا معلم به اندازه کافی وقت دارد که به دانش‌آموز اختصاص دهد؟ و آیا روش تحقیق را به‌صورت علمی می‌داند تا به دانش‌آموز بیاموزد؟ و آیا برای مطالعه تحقیقات وقت کافی دارد و ارزیابی درستی خواهد کرد؟

در روش تحقیق، مطالعه می‌تواند به‌صورت گروهی و یا مستقل صورت گیرد بنابراین هر کس می‌تواند قسمتی از کار را انجام داده سپس نتیجه آن و نظر خود را در جمع بیان کند این امر دانش‌آموز را برای واکنش در برابر محیط آماده می‌کند و در نتیجه منجر به نظم اجتماعی نیز می‌شود. روش‌های تدریس فعال، خلاقیت و توانایی‌های دانش‌آموزان را در زمینه‌های مختلف بالا می‌برد و معلم که مهم‌ترین عامل تشکیل‌دهنده محیط آموزشی است با ایجاد تفکر خلاق و قدرت حل مشکل و روش چگونگی زیستن، اثربخشی خود را به اثبات می‌رساند. «روش تدریس را می‌توان به دو گروه عمده تقسیم کرد: روش‌های تدریس فعال و روش‌های تدریس غیرفعال (سنتی). در روش تدریس غیرفعال، فقط معلم نقش فعالی را در جریان تدریس به عهده دارد و مطالبی را که از قبل تعیین شده است به‌طور شفاهی در کلاس بیان می‌کند و دانش‌آموزان در این میان واکنش چندانی از خود نشان نمی‌دهند. به‌عبارت‌دیگر کودک برای مدرسه است، نه مدرسه برای کودک. تدریس سنتی تنها وظیفه خود را این می‌داند که حافظه کودک را از معلومات انباشته سازد، آن را به زیور علم بیاراید و با افکار بزرگ زینت بخشد. در مقابل روش تدریس سنتی، روش‌های دیگری وجود دارد که در آن‌ها برخلاف روش تدریس غیرفعال، دانش‌آموزان بیشتر فعالیت دارند و قسمت اعظم کار آموزش و تدریس به عهده دانش‌آموزان است. در واقع یک تعامل دوطرفه بین دانش‌آموزان و معلم و دانش‌آموزان با یکدیگر وجود دارد.

در این روش پیشنهاد می‌شود که از وسعت برنامه کاسته شود و کیفیت برنامه مورد اهمیت باشد؛ زیرا ثابت شده است معارفی که طی تفحصات و پژوهش‌های آزادانه مشخص بدست می‌آید بهتر در ذهن باقی می‌ماند و به شاگرد فرصت می‌دهد به کسب روش‌هایی نائل آید که در تمام دوره زندگی مورد استفاده قرار گیرد و به‌طور مداوم دامنه کنجکاوی او را توسعه می‌دهد و دانش‌آموز یاد می‌گیرد چگونه عقل خود را شخصاً به‌کار گیرد و بدین ترتیب آزادانه مفاهیم و تصورات خود را بنا می‌کند. به‌قول معروف باید روش

ماهی گرفتن را به او یاد دهیم نه اینکه برای او ماهی بگیریم. (تقی زاده، ۱۴۰۰: ۶)

۵. علاقه به تدریس و موفقیت در تدریس خصوصی و گروهی

برای بسیار عالی نتیجه گرفتن از کار تدریس باید در مرحله اول به این کار علاقه داشته باشید. اساتیدی که به کار تدریس و دروس تدریسی خودشان علاقه دارند خیلی سریع پیشرفت خواهند کرد. اگر شما با علاقه کار تدریس را انجام دهید مهم ترین و بهترین شاخص های تدریس موفق را دارید. وقتی یک معلم در کلاس گروهی مدرسه و دانشگاه با علاقه تدریس می کند روش تدریس جذاب را هم دارد. در ضمن، روش تدریس معلم ریاضی با معلم فیزیک متفاوت است. فیزیک باید مفهومی تدریس شود و مثال های عملی و واقعی باید زده شود. معلم زبان انگلیسی و معلم شیمی هم روش های تدریس متفاوتی دارند. استادی که از کار خودش لذت می برد در حقیقت بهترین تکنیک های تدریس را دارد. نکته دیگری که برای روش تدریس خوب باید مدنظر داشته باشید این است که کلاس را دوطرفه برگزار نمایید. از شاگردهای خودتان نظرخواهی کنید و آن ها را در بحث مشارکت دهید. باید شاگردهای خودتان را با بحث درگیر نمایید. سؤال پرسید و مثال های زیادی بزنید. برای بسیاری از دروس بهترین روش یاد دادن و آموزش دادن مثال زدن است. زیاد مثال بزنید. دانش آموزان و دانشجویان با مثال زدن بسیار بهتر درس را یاد می گیرند. دقت کنید که روش های جدید و نوینی برای تدریس وجود دارد که بر مبنای افزایش مشارکت و فعالیت شاگردها است. سعی کنید این روش های جدید و خلاقانه را خوب یاد بگیرید تا در کار خودتان موفق باشید و شاگردهای موفق و راضی داشته باشید. آیاتی از قرآن کریم را برایشان ترجمه کنید و پیام آیات را به آن ها بگویید و از کلام ائمه بهره بگیرید و برایشان ترجمه کنید. مثلاً معلم عربی بعضی اوقات شعر عربی بخواند و برایشان ترجمه کند، مانند شعر احمد شوقی و حافظ ابراهیم یا داستان هایی پر معنا و مفهوم را برایشان بخواند یا مانند داستان های کلیده و دمنه و یا گاهی اوقات از چیستان و معماهای جالب در کلاس استفاده کند که دانش آموزان به این حوزه ها علاقه مند هستند و همچنین به تطبیق امثال میان زبان ها پردازد و امثال عربی را ذکر کند و به شباهت و تفاوت آن ها اشاره کند.

مانند این نمونه از گفتار امام علی (ع): شعر عمودی و افقی (به صورت عمودی و افقی خوانده

می شود)

یا مانند این ضرب‌المثل و اشاره به کاربرد عربی:

چشم دیدن کسی را نداشتن:

أَبْغَضُ مِنْ رِيحِ السَّدَأِ إِلَى الْحَيَاتِ (میدانی، ۲۰۰۳، ج ۱، ص ۱۳۵)

منفورتر از گیاه پونه بر لانه مار «مار از پونه خوشش نمی‌آید و پونه در لانه‌ی مار سبز می‌شود»

- مَرَّ لَهُ غُرَابٌ شِمَالٍ (میدانی، ج ۲: ۱۲۳)

کلاغ بدیمن از کنارش گذشت.

- حية و بطنج (نوری المزروگ، النبات/۱۰۲)

مار و پونه.

اگر اشاراتی به کاربرد عربی در کلاس درس شود و همچنین برای ترجمه امثال ما به معادل نیاز داریم نه ترجمه خود مثل، این بسیار تأثیر دارد و دانش‌آموزان را به یادگیری این زبان سوق می‌دهد.

بدانید که مخاطب به چه چیزی احتیاج دارند. به یاد داشته باشید در چه مقطعی تدریس می‌کنید و با توجه به سن مخاطب اطلاعات جذب کنید:

(۱) مهدکودک: مجذوب رنگ‌های پرتراوت و فونت‌های بزرگ می‌شوند؟ اطلاعات زیادی را از این

طریق کسب می‌کنند.

(۲) ابتدایی: از منحنی یادگیری نشان می‌دهد که چگونه تجربه و تمرین، یادگیری را افزایش می‌دهد

منحنی یادگیری استفاده کنید، ۵۰ درصد اطلاعات به صورت متنی و ۵۰ درصد باقی را به روش تصویری یاد دهید.

(۳) دبیرستان: آن‌ها می‌دانند که شما چه می‌گویید اما خیلی موارد وجود دارد که آن‌ها از آن اطلاع

ندارند. به آن‌ها اشاره کنید. سبک هر دانش‌آموز را بررسی کنید، بر این اساس اطلاعات خودتان را تهیه

کنید. شما باید همیشه خیلی باهوش‌تر از آن‌ها باشید. در متوسطه اول دانش‌آموزان رغبت زیادی به

احوال‌پرسی به زبان عربی نشان می‌دهند و جملات ساده را زیاد تکرار می‌کنند. سعی کنیم جملات

ساده‌ی دیگر که هم کاربردی هستند و هم ساده را به آن‌ها آموزش دهیم تا هر روز بیش از پیش به عربی

علاقه‌مند شوند.

اگر دبیر خود به این درس علاقه نشان دهد و زیبایی‌های آن را شناخته باشد و در حوزه‌های مختلف

زبان عربی مطالعه داشته باشد این تأثیر مستقیماً بر دانش‌آموز کارایی دارد به قول مثل عربی که گفته است

«مَنْ الْقَلْبِ إِلَى الْقَلْبِ» کلامی کز دل برآید لاجرم بر دل نشیند.

(۴) هنرستان: آموزش هنرستان برای بعضی خیلی سخت است و برای برخی بسیار دلنشین و جذاب.

باید بسیار به روز باشید و بر محتوایی که می‌گویید تسلط کامل داشته باشید. در هنرستان‌ها مدام می‌پرسند

کاربرد عربی چیست و چرا باید بخوانیم، مباحث درسشان کوتاه است ما می‌توانیم از زیبایی‌های زبان

عربی به آن‌ها بگوئیم تا علاقه‌مند شوند. در هر حوزه‌ای زبان عربی آن‌قدر وسیع است که می‌توان هر جلسه در تمام سال تحصیلی مباحثی نو و زیبا و کاربردی را برای دانش‌آموزان بیاوریم.

۶. روش‌های پرورش خلاقیت در کلاس‌های تدریس

روش‌های پرورش خلاقیت، روش «بارش مغزی» و روش «بدیعه پردازی» است. با توجه به محدودیت زمانی در آموزش و پرورش ایران، مسئله مهم این است که معلم باید چه زمینه‌هایی را به منظور پرورش خلاقیت کودک فراهم کند. با توجه به این امر، به نظر می‌رسد در سیستم آموزشی، باید دست معلم به اندازه کافی باز گذاشته شود. ساختار نظام آموزشی نباید معلم را محدود به ارائه درس کند، بلکه باید امکانات مناسبی به منظور پرورش خلاقیت‌های کودکان ارائه شود و معلم اجازه مانور داشته باشد تا به منظور پرورش خلاقیت، از حداقل زمان، حداکثر استفاده را ببرد. در این زمینه، فعالیت‌های فوق‌برنامه از اهمیت بسزایی برخوردار است.

معلم، دانش‌آموز و برنامه درسی عواملی هستند که باید با یکدیگر ارتباط داشته باشند؛ چون تعامل بین آن‌ها موجب رشد خلاقیت کودکان می‌شود. روش «بارش مغزی»، یعنی این که معلم سؤالی را مطرح می‌کند و به دانش‌آموزان اجازه می‌دهد تا همه نظرهای را که به ذهنشان می‌آید، بیان کنند (خوب یا بد). نظرهای آن‌ها به هیچ وجه مورد ارزیابی قرار نمی‌گیرد. در نهایت، پاسخ‌های آن‌ها که روی برگه نوشته شده، جمع‌آوری می‌شود. معلم با مقایسه تمام راه‌حل‌ها، بهترین پاسخ را برمی‌گزیند و از این طریق، ذهن به سمت سیال شدن سوق داده می‌شود. مطالعه عوامل مؤثر در تدریس خوب و موفق و روش‌های نوین و پویای تدریس هم مفید است.

بسیاری از مباحث که در دوران تحصیل و در قالب کتاب‌های درسی آموزش داده می‌شود، دیگر هرگز مجال برای طرح نمی‌یابند و اگر مفاهیم به خوبی به دانش‌آموز منتقل نگردد در به یادسپاری و به یادآوری آموخته‌ها دچار مشکل می‌شود. معمولاً در تدریس حداقل سه ویژگی برشمرده می‌شود:

۱- وجود تعامل بین مدرس و یادگیرنده (نه یک جریان یک طرفه که در آن تنها معلم گوینده باشد و دانش‌آموزان شنونده‌ی محض باشند)

۲- وجود اهداف از قبل تعیین شده (که مدرس بدانند به چه هدفی این فعالیت‌ها را انجام دهد)

۳- ایجاد فرصت و فضای مناسب برای یادگیری (تا یادگیرنده بتواند در بهترین زمان و فضای ممکن موضوع را فرا بگیرد).

۷. انواع روش‌های تدریس

۱-۷. روش حفظ و تکرار: روش حفظ و تکرار یکی از قدیمی‌ترین روش‌های آموزش است که در مدارس به کار می‌رود. شیوه انجام این تدریس از نام آن پیداست.

۲-۷. **روش تدریس سخنرانی:** روش سخنرانی در نظام‌های آموزشی سابقه‌ای طولانی دارد. ارائه مفاهیم از طرف معلم به صورت شفاهی و یادگیری آن‌ها از طریق گوش دادن و یادداشت برداری توسط دانش‌آموز اساس این آموزش را تشکیل می‌دهد. در این روش، یک نوع انتقال یادگیری و روابط ذهنی بین معلم و فراگیر ایجاد می‌شود و تمام عوامل تحت کنترل معلم قرار دارد و انتقال پیام یک جریان فکری یک طرفه و از سمت معلم به دانش‌آموز است.

۳-۷. **روش پرسش و پاسخ:** پرسش و پاسخ روشی است که معلم به وسیله‌ی آن، فراگیر را به تفکر درباره‌ی مفهومی جدید، یا بیان مطلبی تشویق می‌کند. در این روش، فراگیران از معلوم به مجهول حرکت می‌کنند این روش را روش سقراطی نیز می‌گویند.

۴-۷. **روش تدریس نمایشی:** روش نمایشی بر مشاهده و دیدن استوار است. شاید این اولین روشی است که بشر به کار برده است و در صورت نداشتن امکانات کافی، شاید مناسب‌ترین روش برای آموختن مهارت‌ها باشد.

۵-۷. **روش تدریس تعاملی:** تدریس تعاملی آن است که دربردارنده و مشوق مشارکت دانش‌آموزان باشد. استفاده از تکنیک‌هایی است که همه دانش‌آموزان را به سهیم بودن (در فعالیت‌های کلاسی: مانند ترجمه متن، حل تمرینات) تشویق نماید و در بهبود حفظ و یادگیری مطالب ارائه‌شده در طول تدریس به دانش‌آموزان کمک کند. استراتژی‌هایی مانند «فکر کردن، کار گروهی، اشتراک‌گذاری» هستند که به موجب آن دانش‌آموزان در ابتدا درباره یک مسئله به‌تنهایی فکر می‌کنند، سپس با هم کلاسی خود و در نهایت با یک گروه یا همه کلاس مسئله را به اشتراک می‌گذارند که در راستای تشویق به مشارکت و یادگیری فعال بسیار خوب است» (شعبانی، ۱۳۹۰: ۱۲۱).

۸. عوامل مؤثر در بهبود کیفیت تدریس درس عربی

تدریس فرآیند پیچیده و از قبل برنامه‌ریزی شده‌ای است که توسط معلم در کلاس اجرا می‌شود و هدف عمده‌اش ایجاد درگیری و تعامل عینی و ذهنی یادگیرنده با مطالب یادگرفتنی است. عده‌ای خواسته یا ناخواسته، آموختن زبان عربی را سخت و دشوار می‌پندارند و این سختی و دشواری را به قواعد گسترده و پیچیده آن منتسب می‌کنند، لذا جا دارد این پندار مخرب و ناصواب، ریشه‌یابی و بررسی شود. باید دانست، اگرچه زبان عربی از خانواده زبان‌های سامی و زبان فارسی از خانواده زبان‌های هندی و اروپایی است و اگرچه زبان عربی زبانی قالبی و اشتقاقی و زبان فارسی زبانی ترکیبی است، ولی این وجوه افتراق نمی‌تواند باعث سختی و دشواری آموزش زبان عربی باشد، به‌ویژه که زبان فارسی به برکت هم‌زیستی هزارساله با زبان عربی با زبان عربی وجوه مشترک متعددی با آن یافته که سبب تحصیل آموزش عربی برای فارسی‌زبانان شده است (وکیلی، ۱۳۷۷: ۶)

- برخی از این اشتراکات و تأثیرات فارسی از عربی که آموزش عربی را چه در مراحل مقدماتی و چه در مراحل پیش رفته آن آسان می‌کنند، عبارت‌اند از:
- (۱) اشتراک در حروف الفبا، اعداد و ارقام.
  - (۲) اشتراک در رسم الخط.
  - (۳) اشتراک در تلفظ حروف (جز در مواردی معدود).
  - (۴) شیوع گسترده‌ی جمع‌های مذکر سالم، مؤنث سالم و جمع مکسر عربی در فارسی.
  - (۵) استعمال فراوان مصادر مجرد و بخصوص مزید عربی در زبان فارسی.
  - (۶) وجود غیرقابل‌شمارش کلمات، ترکیب‌ها، تعبیرها، ضرب‌المثل‌ها و... عربی در فارسی.
  - (۷) وجود اصطلاحات فقهی، کلامی، عرفانی، مذهبی و ادبی عربی در زبان فارسی.
  - (۸) مشترک بودن اصطلاحات ریاضی چون: خط، نقطه، مثلث، قطر، شعاع، محیط، مساحت، متوازی‌الاضلاع، ضرب، کسر، جمع، طول، عرض، رأس و... .
  - (۹) تأثیر صرف و نحو در دستور زبان فارسی و نقش کلمات دارند: صفت، مضاف‌الیه، بدل، فاعل، مفعول، نائب‌الفعل، حال.
  - (۱۰) تأثیر بلاغت عربی در فارسی در علوم معانی، بیان و بدیع.
  - (۱۱) استفاده ایرانیان از عروض و قافیه‌ی زبان عربی» (صفوی، ۱۳۶۷: ۱۹).
- ابعاد گوناگون ارتباط زبان و فرهنگ عربی و فارسی با یکدیگر نیز، خود بحثی مفصل است کار حوزه بحث ما خارج است. پس بیایید با زبان عربی آشتی کنیم. آموزش زبان قرآن و عربی اکنون در ایران وارد مرحله نوینی شده است. آموزش صرف و نحو زبان عربی به‌عنوان پایه آموزش قرآن کریم و ارائه روش‌های برتر برای فراگیری بهتر آن از دیرباز مورد توجه دانشگاهیان و حوزه بوده است. در این مرحله هرچند در آغاز راهیم و مشکلات و سختی‌های فراوانی وجود دارد، اما شوق خدمت به زبان برگزیده خداوند و توفیقات حضرتش موجب شده است که پس از سال‌ها رکود حاکم بر آموزش این زبان اکنون شاهد آن باشیم که به همت معلمان فاضل و مجرب آموزش این زبان دچار تحولی شگرف شود؛ و در این راه روش‌های سنتی جای خود را به روش‌های نوین و پرنشاط بدهند.

۹. نتیجه‌گیری

نتایج بررسی‌های این مقاله نشان می‌دهد:

- ۱- مهم‌ترین چالش‌های آموزش زبان عربی در مدارس ایران شامل مواردی همچون ضعف نیروی انسانی آموزش زبان عربی، روش سنتی آموزش زبان عربی، غلبه گرامر و قواعد محوری در آموزش زبان عربی، خوشبختانه الان تغییراتی انجام شده است و بیشتر به متن محوری روی آورده است و نبود وسایل

کمک آموزشی دیداری و شنیداری و ابزارهای چندرسانه‌ای؛ مثلاً اگر سیستم‌هایی وجود داشته باشد می‌توان قرائت و شنیدار آن‌ها را تقویت کرد، عدم تبیین درست اهداف آموزش زبان عربی، نامناسب بودن روش ارزشیابی درس زبان عربی و ناکارآمدی آموزش‌های ضمن خدمت هستند.

۲- برخی از مهم‌ترین راهکارها در حوزه آموزش زبان عربی شامل بازنگری در حوزه تربیت و یادگیری زبان عربی در برنامه درسی ملی با رویکرد تأکید بر نقش ارتباطی زبان عربی در متون درسی، بازنگری و اصلاح فرآیند تربیت نیروی انسانی ویژه آموزش زبان عربی، برگزاری دوره‌های تخصصی و حضوری آموزش معلمان، توجه به متن محوری، ایجاد تحول اساسی در روش‌های سنتی تدریس و استفاده از روش‌ها و فناوری‌های نوین آموزش زبان خارجی، اصلاح و بازنگری اساسی در نحوه ارزشیابی، تغییر و بازنگری در محتوای درسی با رویکرد پرهیز از قواعد محوری و تبیین فلسفه آموزش زبان عربی در سطحی گسترده‌تر که نموده‌هایی از آن در اول مقاله بحث شده است و همچنین بیان اهداف و ضرورت‌های ارائه آموزش زبان عربی در مدارس ایران هستند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- تقی‌زاده، هدایت‌الله (۱۴۰۰) نقش کارورزی در رشد حرفه‌ای مرتبط با آموزش زبان عربی، دومین همایش ملی دانش موضوعی - تربیتی در آموزش زبان عربی.
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۳۷) *گزیده امثال و حکم*، به کوشش محمد دبیرسیاقی، ج ۶، تهران: تیراژه.
- زندى، بهمن (۱۳۷۴) درآمدی بر آشناسی زبان عربی و تجوید قرآن، مشهد، آستان قدس رضوی.
- شاه‌محمدی، فاطمه و ذبیح‌الله شاه‌محمدی (۱۳۸۳) *ضرب‌المثل‌های ترکی در گویش زنجانی*، زنجان: انتشارات نیکان کتاب.
- شعبانی، حسن (۱۳۹۰) مهارت‌های آموزشی و پرورشی «روش‌ها و فنون تدریس» تهران: انتشارات سمت.
- نقره، عباس‌علی (۱۳۸۶) دلایل اهتمام ایرانی‌ها به ادبیات عرب و نقش آنان در تحول آن، مصباح، شماره ۷۲، صص ۲۱۳-۲۳۶.
- صفوی، کوروش (۱۳۶۷) نگاهی به پیشینه زبان فارسی، تهران: انتشارات مرکز.
- فارسی‌نژاد، خلیل و عباس گنجعلی و اصغر مولوی (۱۳۹۳) بررسی لهجه‌های عربی معاصر (عراقی، مصری، کویتی، سوریه‌ای)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه حکیم سبزواری.
- فرقانی، علی‌رضا (۱۳۸۵) آموزش زبان عربی در ایران، اهداف، چالش‌ها، راهکارها، کنگره ملی علوم انسانی.
- عبد التواب، رمضان (۱۳۶۷) مباحثی در فقه اللغة و زبان‌شناسی عربی ترجمه حمیدرضا شیخی، مشهد: آستان قدس.
- محمدی، خلیل (۱۳۹۴) زهرده‌ی دهم کهل، انتشارات دانشگاه کردستان، چاپ اول. «تطبیق امثال فارسی با ترکی و کردی».
- میدانی، ابوالفضل (۲۰۰۳) *مجمع الامثال*، چاپ اول، بیروت: دار ومکتبة الهلال.
- وکیلی، نازنین (۱۳۷۷) ارتباط درس عربی با فارسی، مجموعه مقالات نخستین همایش زبان عربی، تهران، دفتر چاپ و توزیع کتاب‌های درسی.